

Lätt om odling

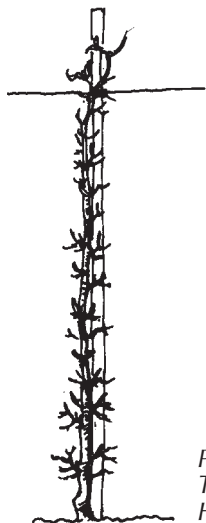
Nr 42 • Frukt och bär på liten lott

De flesta av oss önskar en trädgård eller odlingslott med inslag av frukt och bär. Ju mindre plats vi har på lotten desto viktigare är det att anpassa odlingen till det utrymme vi har. Fruktträd och bärbuskar tar lätt stor plats. Det gäller att från början bedöma hur mycket plats plantorna kan få – på marken och på höjden – och anpassa valet av sorter och odlings sätt.

Äppelträd

Dagens "standardträd" på grundstam ("rotplantan") A2 blir lätt obekvämt stora. Man kan begränsa äppelträdens storlek genom:

- svagväxande grundstammar
- svagväxande sorter
- snedställd odling i häck (*sned kordong*)
- spaljering eller beskärning som spindelträd
- måttfull gödsling
- äldre träd kan beskäras och kronan höjas

Svagväxande grundstammar har mindre rötter så att trädet växer långsammare och inte bli så stort. Men de behöver ordentligt stöd, blir inte lika gamla och anses ömtåligare.

Måttligt växande bra äppelsorter är bl a *James Grieve*, *Risäter* och *Discovery*.

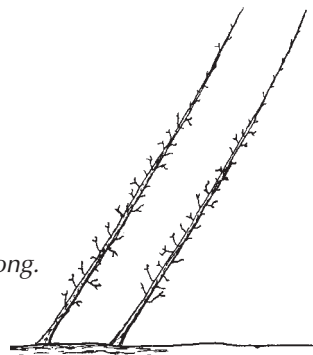
Pelaräpplen växer i huvudsak bara rakt

Pelarträd.
Teckning:
Han Veltman.

upp med korta skott åt sidorna. Bäst uppges *Bolero* och *Polka* vara samt de ryska skorv- och mjöldaggsresistenta sorterna *Arbat* och *Dzin*.

Snedställda och spaljerade träd

En gren som växer rakt upp växer starkare än grenar som växer utåt eller böjs nedåt. Man kan även plantera ett så kallat spö (som ännu inte fått grenar) snett med stammen i ca 60 graders vinkel mot marken (så kallad sned kordong). Uppåtväxande skott tar tas bort eller böjs ned. Flera sådana träd i rad kan bilda en frukthäck med minst 60 centimeter mellan plantorna. Bäst är att använda spön på en svagväxande grundstam. Ett alternativ är att odla äpplen som spaljé mot husvägg, uppspända trådar eller staket.

Sned kordong.
Teckning:
Elna
Sjöström.

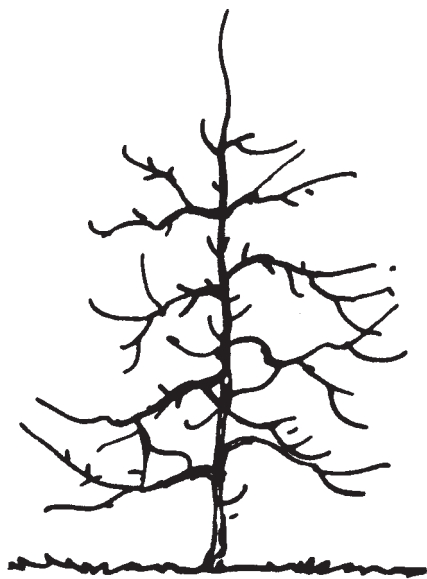

Koloniträdgårdsförbundet

Äsögatan 149, 116 32 Stockholm 08-556 930 80 www.koloni.org

Utförliga beskrivningar av både snedkordong och spalje finns i beskärningsböckerna (se ruta). I södra Sverige odlas även meterhöga frukthäckar formade som fristående spalje. De förutsätter svagväxande grundstam och att man formar horisontella grenar knappt fem och tio decimeter över marken.

”Spindelträd” formas genom att hålla tillbaka alla uppåtväxande sidoskott genom att de binds ned eller böjs ned med tyngder. Metoden är vanlig i yrkesmässig fruktodling. Den förutsätter spön på svagväxande grundstam. Metoden beskrivs bl a i beskärningsböckerna nedan.

Spindelträd. Teckning: Han Veltman.

Lågvuxna former av äppelträd är även som äldre känsliga för harar, kaniner och rådjur. Det vill säga inhägnad eller ”in-nätning” är nödvändig åtminstone vintertid.

Har man plats för ett stort äppelträd kan man spara utrymme genom att på det ha flera äppelsorter. Enklast är att köpa ett så kallat familjetråd, oftast med tre sorter. Vid planteringen ska trädet vridas så att den svagaste grenen eller sorten får mest ljus. Beskärningen måste varje år göras så att balansen mellan sorterna behålls. Enklare i längden är att ympa på nya sorter på ett större träd.

Grundstammar

Äpple

A2 den vanliga svenska grundstammen som ger ganska stora träd
M9 mycket svagväxande, zon I eventuellt II, stöd nödvändigt liksom regelbunden vattning och näring
M26 tämligen svagväxande, zon III (IV?)
MM106 tämligen svagväxande, zon II/III
Bemali svagväxande zon III/IV
B9 mycket svagväxande, zon V, stöd nödvändigt liksom regelbunden vattning

Päron

Kvitten A (svagväxande, hårdig i zon I och goda lägen i zon II)
Fröstam (god hårdighet och stark tillväxt)

Plommon

S:t Julien Orleans måttlig tillväxt, zon I (trol II)
S:t Julien A relativt svagväxande, zon IV (V?)

Körsbär

Colt (ger små träd, zon II?)
Gisela 5 (svagväxande, zon IV?)

Övriga fruktträd

Även för päron, plommon och körsbär gäller snarlika regler, men de är svårare att hantera. Det finns heller inte lika stora urval av hårdiga grundstammar och beskärningsreglerna varierar.

Päron växer mera envetet uppåt än äppelträd. *Espersens herre* är dock ganska svagväxande med smal krona. Det brukar finnas spaljetråd att köpa för en traditionell päronspalje.

Plommon och körsbär är inte lika formbara som äpplen, därför att de inte tål lika hård beskärning. Enklast är att pröva svagväxande grundstam. *Gisela 5* är en sådan för körsbär, ofta som underlag för den självfertila bigarråsorten *Stella*. Träden marknadsförs som småväxta.

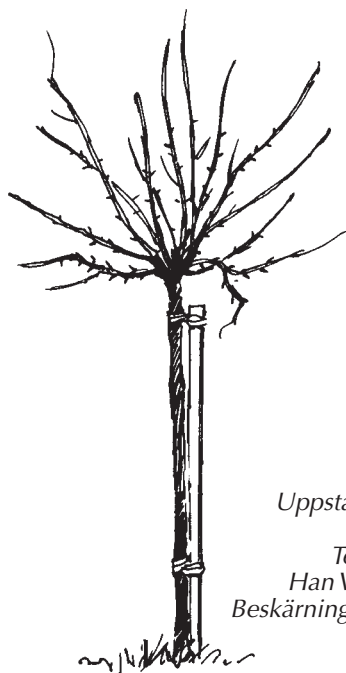
Bland plommonsorтер brukar *Viktoria* vara bästa val, med självpollinering och god bördighet, men även för att trädet

blir måttligt stort när fruktsättningen bromsar tillväxten (ofta är kartgallring ett måste!). *Violetta* kan begränsas till 2 meter, men även sorterna *Czar* och *Experimentalfältets sviskon* är relativt svagväxande med smala kronor. – Det finns vidare plommonträd för spaljering, varvid främst Viktoria kan vara värd att pröva.

Av surkörsbär finns svagväxande sorter – "körsbärsbuskar" – på "egen rot" (= utan grundstam). De kan både i buskform och som små träd hållas på ca två meters höjd. Bäst anses sorten *Nordia* vara, men även *Kirsa* kan prövas för att förbättra pollineringen. Fördelen med "egen rot" är att busken eller trädet kan skäras ned (eller frysa ner) och de nya skott som kommer är sortäcka och inte vildskott.

Inköp av fruktträd

I dag domineras utbudet av bra – ofta E-märkta – äppelträd på grundstammen A2, vilken inte passar för spindelträd, spaljé, kordong etc. Det är svårt att få tag på både så kallade spön och svagväxande grundstammar, men några plantskolor och försäljningsställen har sådana. Ökar efterfrågan så ökar också tillgången.

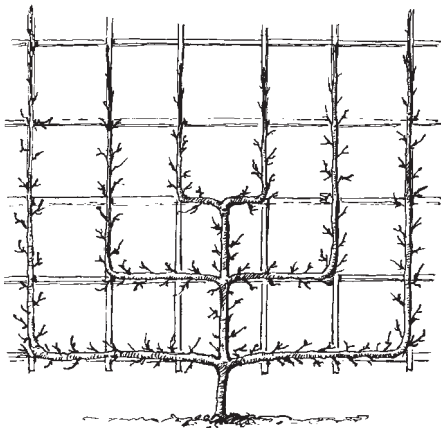

Uppstammade
krusbär.
Teckning:
Han Veltman,
Beskärningsboken.

Krusbär och vinbär

Traditionellt odlar vi krusbär i buskform, men i handeln finns också uppstammade krusbär med en påympad "buske" upp till. Olika sorter av krusbär är olika starkväxande. Vill man ha en liten buske kan man välja *Hinnonmäki* gul. Andra sorter brukar vara grövre och mera starkväxande, exempelvis *Invicta*. De kan genom beskärning fås att bilda en uppväxande stam som stötts med en käpp. Stammen kan få ha kortare grenar längs stammen som bär frukt, sidogrenarna förnyas efter hand. Man kan i stället utveckla en buske med hängande grenar i toppen. När busken åldras tas stammen bort och en ny stam dras upp.

Vinbär har långa och från början ganska smidiga grenar som är lätta att binda upp till en solfjäderformig spaljé. Efter tre till fyra år bör grenarna förnyas, de gamla grenarna tas bort och nya grenar binds upp.

Exempel på spaljering av fruktträd. Teckning: Han Veltman, *Beskärningsboken*.

Hallon och björnbär

Hallon kan från år till år anpassas till hur många spön man vill släppa upp eller ha kvar. Styr nya skott genom uppbindning senast vid början av det andra året. En bra sort som inte blir så hög och inte sprider sig så mycket är *Haida*. Höga skott kan toppas till 150–175 cm höjd.

Låga *hösthallon* placeras varmt och ger bär på årsskotten. En eller några "tutor" av dessa kan vara ett trevligt inslag i en mindre trädgård.

Björnbär med långa slingrande revor ställer krav på sol och värme, vanligen mot en mur eller husvägg. Fäster man upp dem behöver de inte ta nämnvärd plats från andra växter. Bäst är någon av de taggfria sorterna. Bären kommer på andraårsskotten.

Jordgubbar och smultron

Det går att få plats med några plantor av jordgubbar och smultron även om det är ont om plats. De kan växa som kantväxter, i krukor eller i amplar. Med sina revor kan de också själva finna sig plats bland rosor och perenner.

Staketdruvor

Staketdruvor är enkla att odla mot en husvägg eller ett staket. De vill ha sol och värme. Vid många klasar bör en del klasar tas bort, liksom även skymmande blad. Sorterna Spulga och Sucrife klarar zon IV och Zilga zon V.

Låt inte växterna "rädda iväg"

Tillväxten hos träd och buskar sker främst i uppåtväxande stam och grenar. Genom att ta bort dessa eller böja ut eller ned dem bromsas tillväxten. En gren-"stump" lockar vanligen fram nya skott. Vill man få bort en gren bör man därför helt skära bort den. Man kan ersätta en äldre gren med en ny genom att lämna kvar ett par centimeter och sedan låta ett nytt skott växa ut till en ny gren.

Ta kommandot i trädgården!

Växter som en gång blivit för stora strävar efter beskärning att snarast möjligt återta sin tidigare storlek, eftersom rot-systemet anpassats till den tidigare storleken. Bestäm från början hur stora träd och buskar ska få bli och håll dem där genom regelbunden beskärning av topp och grenar. Beskär om möjligt fruktträd under JAS (juli, augusti, september). Detta minskar tillväxten. Man kan även dämpa tillväxten genom att beskära rötterna en bit från stammen,

enklast är att trampa ned en spade runt om en bit från stammen.

Fruktträd och bärbuskar som beskärs vintertid svarar med stark tillväxt. Spaljéer, kordongträd och spindelträd behöver övervakas och beskäras under sommar och höst för att behålla det önskade växtsättet.

Odla på terrass, balkong eller i kruka

I en stor kruka, plastbalja eller liknande är det möjligt att odla rabarber och bärbuskar på balkong eller terrass. Även om skörden inte blir så stor kan den vara till glädje.

Nu finns också miniträd av olika sorters fruktträd. Vi har ännu inte så stor erfarenhet av vinterhärdigheten. Finns möjlighet att förvara dem frostfritt vintertid kan det vara värt att pröva.

Köp E-märkta träd och buskar

Det finns E-märkta fruktträd och bärväxter. Dessa har odlats under särskild kontroll beträffande växtsjukdomar, sortäktighet och lämplighet att odlas i Sverige.

Litteratur om beskärning

Beskärningsboken,
C. Vollbrecht, G. Alm, H. Veltman,
Natur och Kultur 2006
Beskära träd och buskar
I Jagne Prisma 2004
Beskärning
J. Lindholm, T. Åkesson ICA förlag
2002

Äldre böcker kan lånas på bibliotek eller sökas via Antikvariatföreningens hemsida www.svaf.se

*Text: Göran Svanfeldt
Illustrationer: Han Veltman,
Elna Sjöström*

Koloniträdgårdsförbundet

Åsögatan 149, 116 32 Stockholm 08-556 930 80 www.koloni.org